

تأثیر روش تدریس تفکر محور بر بلوغ معنوی دانش آموزان به وسیله هنر

نویسنده: مریم عمرانی

کارشناسی هنرهای تجسمی، دانشگاه آزاد همدان

چکیده

بررس نقش هنر در ارتقاء معنویت، موضوعی است که در این مقاله با روش توصیفی-تحلیلی مورد بررسی قرار گرفته است. انسان امروزی در عین پیشرفتهای علمی، تکنولوژیکی و اقتصادی، و رفاه و آسایش که به تبع این پیشرفت ها از آن برخوردار شده است، فاقد آرامش درونی است؛ این احساس خلاء منجر به بازگشت انسان به معنویت و دین شده است. یکی از راههای پر کردن خلاء معنوی و آرامش درونی، گرایش به سوی هنر است؛ البته هنری که دارای محتوای عقلانی، معنوی و اخلاقی است و هنر در چنین حالتی، میتواند احیا کننده فطرت پاک انسانی باشد. با نظر به اهمیت جایگاه هنر و کارکردهای آن و با تعمق در برخی از این آثار، میتوان ادعا کرد که هنر از طریق باورهای مذهبی، حرکت از حیات طبیعی محض به سمت حیات معقول، اعتلای اخلاقی و معنوی، بازگشت به خویشتن، تطهیر و تزکیه روان و پرورش منش آدمی، در ارتقاء معنویت در بعد فردی و اجتماعی موثر است.

کلمات کلیدی: هنر، هنر اسلامی، معنویت، تفکر، تدریس

1

مقدمه:

کلاس، اتاق فکر کوچک ما برای موفقیت در اجرای یک فرایند، هر چه که باشد، مقدمات و نیازهای متعددی مطرح اند، اما بی تردید تفکر و سپس برنامه ریزی، یکی از اصلی ترین پیش شرط های دستیابی به موفقیت و هدف های از پیش تعیین شده در اجرای هر فرایند است و شکی نیست، این فرایند در باره ی فرایند مهم و پیچیده ای چون فرایند ((یاددهی و یادگیری)) بسیار ضروری است. معنویت به عنوان جنبه های اساسی و مهم در زندگی انسانی و آمیختن آن با هنر نقش بسیار مهمی در تشکیل شخصیت انسان و رفتارهای او ایفا میکند. در این مطالعه تلاش میکنیم تا نقش اصلی هنر در ترغیب انسان به معنویت را به عنوان یک ابزار مؤثر و تأثیرگذار مورد بررسی قرار دهیم و راهکارهایی برای بهره برداری از هنر در تقویت معنویت ارائه دهیم. زمانی که فرایند یاددهی - یادگیری بر مبنای تفکر انجام می شود، دانش آموزان یاد می گیرند تا با تفکر صحیح، نقاط ضعف و قوتشان را بشناسند و برای بر طرف کردن نقاط ضعف و تقویت نقاط قوت، برنامه ریزی کنند. بنابراین کلاس متفکر یا آموزش تفکر محور، اتاق فکری با این ویژگی هاست: ۱- آموزش، نیازمند تفکر صحیح است ۲- تفکر صحیح مهارتی است که همه ی دانش آموزان می توانند آن را فرا بگیرند. ۳- آموزش باید بر مبنای درک عمیق باشد. دستیابی به این شاخص، با هدفمند کردن برنامه ها برای رساندن به فرایند یاددهی - یادگیری تفکر محور امکان پذیر است.

در این مقاله به تلاش برای بازگرداندن هنر به عنوان یک وسیله ی قدرتمند برای تقویت معنویت دانش آموزان و ارتباط آن با توحید و یکتاپرستی خواهیم پرداخت. این تحقیق از رویکرد کتابخانه‌ای و مقالات مختلف انجام شده و امیدواریم که به ترویج اهمیت هنر در افزایش معنویت و توجه به آن در جوامع امروزی کمک کند.

تعریف هنر :

در تعریفی کلامی، هنر به‌عنوان یک عمل آفرینشی تشخیص داده می‌شود که از تخیل انسان به عنوان یکی از ارکان اصلی آن بهره می‌برد. تخیل به این امکان می‌پوشاند که هنرمند از مواد و عناصر مختلف، چیزهای جدید و خلاقانه ایجاد کند. از این رو، تخیل نقش اساسی در زایش آثار هنری دارد. یکی دیگر از ارکان مهم هنر، زیبایی است. زیبایی به دو شکل مادی و معنوی در هنر حضور دارد. زیبایی مادی مربوط به آثاری است که از لحاظ جسمی زیبا و جذاب هستند، درحالی‌که زیبایی معنوی به آثاری اشاره دارد که مفاهیم و ارزشهای عمیقتر را بازتاب می‌دهند. زیبایی معنوی می‌تواند انسان را به معنویت هدایت کند و او را به تفکر درباره مسائل انسانی و الهی ترغیب کند.

با توجه به هنر نشأت گرفته از نفس عقلانی و روحانی است که قرآن کریم پاک کلام طیب و پاک در قالب های مختلف هنری، به شجره طیبه تشبیه کرده است. همچنان که در سوره ابراهیم آیه ی ۲۴ و ۲۵ آمده است : ((آیا ندیدی چگونه خداوند کلمه طیبه(گفتار پاکیزه) را به درخت پاکیزه ای تشبیه کرده که ریشه ی آن در زمین ثابت و شاخه آن در آسمان است؟!)) و هنر را که از مراتب پایین وجود انسان نشأت می‌گیرد را به شجره خبیثه تشبیه کرده است. هنری که در راستای حیات معقول و فطرت خداجوی انسان باشد، از تخیل سرشار از عاطفه و احساس هنرمند معنوی متجلی می‌شود بر خود و مخاطب هنرمند تأثیر فزاینده ای دارد، تأثیر لذت بخشی و خوشی آور، تحریک زیبا شناختی و اخلاقی، حرکت دهنده به سوی غایت های متعالی و انسانی. این نوع هنر زبانی آشنا، پیوند دهنده و وحدت بخش انسان ها و آینه تمام نمای جامعه است، و تحولات، پیشرفت، ناکامی درد ها، مصائب و نیازهای جامعه را به تصویر می کشد(جعفری ۱۳۸۰).

طراحی روش تدیس تفکر محور بر پایه هنرمعنوی:

برای طراحی کلاس یا آموزش تفکر محور باید پنج مرحله را قدم به قدم اجرا کنیم:

۱- انتخاب روش های آموزش تفکر محور:

در نخستین گام باید ابتدا خود و سپس دانش آموزان را با فرایند یاددهی-یادگیری تفکر محور آشنا سازیم. به این معنی که پیش از آموزش هر مبحث درسی، به دقت بررسی و بهترین شیوه را برای آموزش آن انتخاب کنیم. انتقال باورهای مذهبی از جمله هسته های مشترک ادیان (توحید، نبوت و معاد)، به نسل جدید، امری اساسی و بنیادی در حفظ و ارتقاء معنویت و ارزش های اخلاقی در بعد فردی و اجتماعی است.

۲- پژوهش و جمع آوری اطلاعات:

مبنای فرایند یاددهی-یادگیری را بر پژوهش و جمع آوری اطلاعات استوار کنید. از دانش آموزان بخواهید، در باره ی هر مبحث درسی، به ویژه مباحث تئوری، تحقیق کنند و اطلاعات تازه ای را به کلاس ارائه دهند. این روش، خلاقیت کودکان را هم تقویت خواهد کرد. در این راستا هنر، یکی از کارآمدترین رساترین و بلیغ ترین ابزار انتقال باورهای مذهبی از یک نسل به نسل دیگر و از یک جامعه به جامعه دیگر است. دانش آموزان نیز پیش از فراگیری هر مبحث درسی باید پیش مطالعه ای روی مبحث درسی داشته باشند. اگر درباره ی چیزی که می خواهد بیانیدش ادراک یا دانشی نداشته باشد قادر به تفکر و تجزیه و تحلیل آن موضوع نخواهد بود و به همین دلیل درباره ی هر موضوعی که می خواهیم در کلاس از این روش استفاده کنیم باید دانش آموزان راجع به آن

اطلاعاتی داشته باشند و در غیراین صورت الزم است این اطلاعات یا منابع و راه های کسب آنها را به شاگردان بگوییم و با آنها آشنا کنیم.

۳- استفاده از ابزارهای هنری آموزشی:

مباحث درسی زمانی به خوبی در ذهن دانش آموزان حک می شوند که برای آموزش آنها از ابزارهای مناسب آموزشی استفاده شده باشد. اگر دانش آموزان هم در استفاده از این ابزارها نقش فعالی داشته باشند، فرایند یاددهی-یادگیری بهتر انجام خواهد شد.

۴- برقراری ارتباط موثر بین دانش آموزان و دانش آموزان با آموزگار:

از طریق تشکیل کارگاه های آموزشی هنری گروهی با تقسیم بندی دانش آموزان به گروه های گوناگون و طراحی برنامه های دینی - هنری. همچنین تأثیرات فرهنگی، اجتماعی، و تاریخی بر نگرش انسانها به هنر و معنویت مورد بررسی و تأثیرات مثبت و منفی این تعامل بر جوامع مورد بررسی قرار گیرد.

۵- سنجش و ارزیابی:

برای اجرای دقیق و مناسب مراحل آموزشی تفکر محور، لازم است این برنامه ها و ابزارها در کلاس درس در دسترس باشند:
اینترنت، رایانه، کتاب های مرجع، فیلم های آموزشی و هر آن چه که می تواند مهارت تفکر را ارتقاء دهد.
تمرین و تکرار همراه با دانش آموزان برای شیوه ی تمرکز و تفکر روی مفاهیم درسی مفید است. به علاوه، برقراری ارتباط آموزگاران با یکدیگر به منظور تبادل تجربه، کارساز خواهد بود. هنرمندان باید قادر باشند تا تخیل خود را آزادانه بیان کرده و از خلاقیت بهره برداری کنند تا آثاری با ارزش معنوی ایجاد کنند

نقش هنر در ارتقاء معنویت:

در این رابطه، میتوان این سؤال را مطرح کرد که ایمان به خداوند و عمل به دستورات او و به یاد خدا بودن چه تأثیری در خلق اثر هنری دارد؟ در این باره، علامه جعفری در تأثیر ایمان داشتن در خلق اثر هنری بیان میدارد که ایمان داشتن منجر به «اجتناب شاعر از پرداختن سخنانی است که به محتویات آنها ایمان ندارد. همین شرط بزرگترین عامل ترقی معرفت و عمل شاعر است که مغز او را از پرداختن به اوهام باطل و بی اساس محفوظ میدارد» (آزادی، ۱۳۸۰ ص ۱۲). پس، هنر یک رابطه دو سویه با باورهای مذهبی دارد از یک سو ابزار و وسیله ای برای انتقال این باورها است و از سوی دیگر، هنرمندی که معتقد به این باورها است در خلق اثر هنری استفاده خواهد کرد و به کار هنری خود غنا می بخشد؛ و این دو جهت هنر در ارتقاء معنویت، احساس معنادار در زندگی و بسط ارزش های اخلاقی تأثیر گذار خواهد بود.

برای دستیابی به ارتباط عمیق هنر با معنویت، هنرمندان باید اهداف و فلسفه هنری معنوی داشته باشند. عدم وجود این اهداف و فلسفه میتواند به جدایی هنر از معنویت منجر شود. هنرمندان باید تلاش کنند تا در آثار خود معنا و ارزشهای عمیقی ایجاد کنند

نحوه ی سازماندهی کلاس درس به منظور تشویق تفکر:

فضای آموزشی در پرورش مهارت های تفکر انتقادی نقش بسیار ارزنده ای دارد . سازماندهی و آرایش کلاس درس به منظور ایجاد فضایی برای تعامل بسیار دشوار اما مفید و موثر است که در ذیل به پنج نکته اساسی که برای موثرتر شدن این امر اشاره دارد پرداخته می شود:

۱. هر جلسه را با طرح یک مساله شروع کنید:

۲. در ابتدای شروع هر درس تدریس را با یک سوال یا مساله ی جذاب شروع کنیم که باعث جلب توجه دانش آموزان به درس مورد نظر گردد. ((: چپستی و چرایی هنر؟ رابطه هنر و معنویت چیست؟ چگونه میتوانیم روحمان را به وسیله هنر پرورش دهیم؟))

۳. برای تشویق شاگردان به تعمق از سکوت استفاده کنید:

علاوه بر روش های حل مساله ، بحث و گفتگو و حتی تبادل پر شور عقاید ، سکوت هم می تواند به رشد تفکر انتقادی کمک کند

۴. فضای کلاس طوری مرتب شود که باعث کنش متقابل شود:

شرایط فیزیکی کلاس درس در ایجاد محیطی مناسب برای تفکر انتقادی بسیار حائز اهمیت است . فضای کلاس درس باید طوری طراحی شود که تبادل اندیشه را تسهیل کند . قرار دادن صندلی ها و میزها در صف مستقیم و پشت سر هم ، تبادل اندیشه و تفکر جمعی دانش آموزان را غیر ممکن می سازد . معلم ها با استفاده از تخیل و اندکی تلاش می تواند وضیت فیزیکی کلاس درس را اصلاح و فضایی ایجاد کنند که باعث تبادل افکار دانش آموزان شود . در کلاس های کوچک و کم جمعیت می توان میزها و صندلی ها را به صورت نیم دایره ، دایره ، چهارگوش یا به شکل U یا (نعل اسبی) مرتب کرد. و در کلاس های بزرگتر هم می توان شاگردان را به گروه های کوچک تقسیم کرد . در این گونه سازماندهی کلاس هدف اصلی این است که دانش آموزان یکدیگر را ببینند و با یکدیگر به مباحثه و فعالیت بپردازند.

۵. در صورت امکان به وقت کلاس بیفزایید:

تفکر زمانی پرورش می یابد که دانش آموزان فرصت کافی برای تعمق و تفکر داشته باشند . کلاس درس با زمان محدود برای پرورش تفکر مفید و موثر نخواهد بود و کلاس های طولانی برای آموزش فنون تفکر انتقادی بسیار بهتر و موثرتر از کلاس های کوتاه مدت است : از این رو ، معلمان باید در صورت کمبود وقت تلاش کنند بر وقت کلاس بیفزایند تا دانش آموزان فرصت بررسی ، تبادل اندیشه و تجزیه و تحلیل اطلاعات را بیابند.

۶. محیطی پذیرا ایجاد کنید:

تلاش برای تشویق دانش آموزان به بحث و تبادل اندیشه به محیطی پذیرا نیاز دارد؛ یعنی جایی که هم دانش آموزان و معلم در آن احساس امنیت کنند. معلمان باید با دقت و احترام به اظهار نظرهای دانش آموزان گوش دهند. آنان می توانند به طور مستند و معقول اظهارات نادرست دانش آموزان را رد کنند، اما هرگز نباید خود دانش آموزان را طرد نمایند یا مورد سرزنش قرار دهند. معلمان باید برای اظهارات غلط یا درست دانش آموزان در فرایند بحث و تبادل اندیشه ارزش یکسانی قائل شوند؛ زیرا محصول اندیشه ی آنان است و زمینه ای برای اندیشه ی مجدد و جویایی تفکرشان فراهم می سازد (شعبانی، ۱۳۸۲، ص ۹۳-۹۷)

بحث و نتیجه گیری:

هنر به عنوان یک عامل بنیادی، همواره در حیات انسان ها حضور داشته است و زبان هنر پر شورتر و تاثیر گذارتر از زبان معمولی است و انسان از خواندن، دیدن و شنیدن یک اثر هنری احساس لذت و مسرت کرده و غنای روحی و معنوی خود را افزایش می دهد. در جهان بینی اسلامی نیز هنر و زیر شاخه های آن از جمله ادبیات چه در قالب نظم و نثر همواره دارای اهمیت بوده است. به این گونه که قرآن کریم _ کلام باری تعالی _ کلامی است موزون آهنگین گوش نواز، روح بخش و مبتنی بر تصویر سازی ها، استعارات، کنایات و ... است. در عین حال حدیث ((الله جمیل و یحب الجمال (خدا زیباست و زیبایی را دوست می دارد)) (پاینده، ۱۳۸۳، ص ۲۹۳) نشان دهنده اهمیت اساسی زیبایی و هنر در زندگی ما مسلمانان است. از سوی دیگر یکی از جنبه های پویای فرهنگ و جزء ذات و جوهره ی آن و احیاء کننده فرهنگ دینی و ملی است و رساترین، بلیغ ترین و کاربردی ترین ابزار انتقال، تغییر و اصلاح فرهنگ است. در این مقاله به تفسیر رابطه بین هنر و معنویت و نقش اصلی هنر در ایجاد و تقویت معنویت انسان میپردازیم و راهکارهایی برای بهره برداری از هنر بر محور تفکر در تقویت معنویت را ارائه داده ایم. این تحقیق از رویکرد کتابخانه ای و مقالات مختلف انجام شده و امیدواریم که به ترویج اهمیت هنر در افزایش معنویت و توجه به آن در جوامع امروزی کمک کند.

منابع:

- ابن بابویه، محمد بن علی، ۱ الخصال، ج، ترجمه کمره ای، محمد باقر، (1376ه.ق)، ناشر کتابچی تهران
سیف، علی اکبر (1379)؛ روانشناسی پرورشی - روانشناسی یادگیری و آموزش؛ تهران: آگاه.
خامنه ای، سید علی (۱۳۷۱). هنر هشتم (هفت گفتار از حضرت آیت الله خامنه ای)، سازمان تبلیغات اسلامی، تهران.
شریعتمداری، علی (1382)؛ روانشناسی تربیتی؛ تهران: امیرکبیر.
شریعتمداری، علی (1380)؛ نقد و خالقیت در تفکر؛ تهران: مرکز نشر پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
شعبانی، حسن (۱۳۸۲)؛ روش تدریس پیشرفته - آموزش مهارت ها و راهبرهای تفکر؛ تهران: سمت
تحول در فرهنگ و هنر، ج ۱، انتشارات سوره مهر، تهران، صص .